

Mekteb-i Mülkiye’de Mükâfât ve Mücâzât Sistemi

M.Murat Baskıcı*

Özet

1877’deki düzenlemelerle eğitim sistemi önemli değişiklikler geçiren Mekteb-i Mülkiye’de öğrencilerin eğitimlerini ciddiye almalarında ve disiplinli yetişmelerinde önemli bir unsur ödüllendirme ve cezalandırma sistemi idi. II. Abdülhamit’in padişaha ve devlete sadık bürokratlar yetiştirilmesi düşüncesi tahta çıkışının hemen ardından nizamnameler vasıtası ile mektebin yeniden şekillendirilmesinde kendini bulmuştu. Nizamnamelerde yer alan eğitimde ödül ve cezaya ilişkin düzenlemeler gelecekteki görevleri için yeterli donanıma ve iyi ahlaka sahip bireyler yetiştirmenin araçları idi. Öğrenciler için çalışkanlıkları ve güzel davranışlarından dolayı üç tür ödül (aferin, tahsin, imtiyaz) ve gayretsizlikleri, okul düzenine aykırılıkları ve okul dışında uygun olmayan davranışlarda bulunmalarından dolayı dört tür ceza (tevkif, izinsiz, tekdîr-i alenî ve mektebden tard) uygulanması öngörülmüştü. Bu uygulamalar Tanzimat dönemi eğitim sistemindeki ilgili uygulamalardan esinlenilmiş görünmektedir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Mülkiye, eğitim tarihi, ödül, ceza

System of Reward and Punishment in Mülkiye

Abstract

Having undergone significant changes by regulations of 1877, in Mekteb-i Mülkiye reward and punishment system had been used as an important tool to have students handle their educations with serious consideration and raise them as well disciplined individuals. Shortly after his ascension to the throne, Abdülhamit II’s idea of raising bureaucrats loyal to sultan and state, had developed in restructuring of the School by means of rules of codes. The regulations related to reward and punishment in these rules of codes, were instruments for raising well qualified and morally upright individuals. Three types of reward were introduced for students’ good behaviours and achievements and four types of punishment were introduced for their laziness, violation of school rules and inappropriate behaviours outside the school. These practices seems to be inspired by educational practices of the Tanzimat Era.

Keywords: Ottoman, Mülkiye, history of education, reward, punishment

* Doç. Dr., A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü e-posta: baskici@politics.ankara.edu.tr

I. Giriş

1859'da iki yıllık orta dereceli ve memur yetiştirmek üzere kurulmuş bir meslek okulu niteliğinde olan Mülkiye Mektebi II. Abdülhamit tarafından özel önem verilerek yeniden yapılandırıldı ve bir "âli mektep" haline getirildi. 22 Şubat 1877'de *Mekteb-i Mülkiye Nizamnâmesi* ve 9 Nisan 1877'de okulun idari işleyişine ve okula kabul şartları, sınavlar, ödül ve cezalandırma/disiplin işleri gibi eğitime ilişkin hususları düzenleyen *Cedid Mekteb-i Mülkiye Nizamnâme-i Dâhilisi* çıkarıldı. Yeniden şekillendirilmiş haliyle ve anılan yönetmelik ve içtüzük esasınca mektepte 1 Aralık 1877'de törenle tedrisata başlandı.¹

İlgili dönemde hem mektepte hem de eğitim sisteminde önemli bir unsur öğrencileri ödüllendirme ve cezalandırma sistemi idi. Tanzimat döneminde yeniden şekillendirilen eğitim sisteminde rüşdiyeler ve idadiler için öngörülen disiplin, sınav sistemi, çalışma ve tatil süreleri gibi hususlar Mekteb-i Mülkiye'deki uygulamalar için de temel oluşturmuş görünmektedir. İlgili dönemde beş yıllık bir okul haline getirilen Mülkiye'de eğitimin üç yılı idâdî ve iki yılı âlî [yüksek] sınıf niteliğindedir. O dönemde Mülkiye'yi besleyecek (lise derecesinde) idâdîler yaygın olmadığından, dönemin askeri yüksek okullarının idâdî öğrencilerini kendileri yetiştirmesi örneği Mülkiye için de uygulanmış ve 1900'de lağvedilene kadar mektep bünyesinde 23 senelik bir idâdî eğitimi de gerçekleştirilmişti.² İdâdî kısım için olduğu gibi âlî kısım için de aynı ödül ve ceza sistemi geçerli idi. Yazıda II. Abdülhamid döneminde Mülkiye'deki ödüllendirme ve cezalandırma sistemi, açıklayıcı bazı notlarla birlikte hem ilgili nizamnamelerden hem de okul hakkında bilgi veren Tevzi-i Mükâfât Cetvellerindeki bazı bilgilerden hareketle ele alınmaktadır.³

II. Mükâfât Sistemi

Tanzimat döneminde rüşdiyeler ve idadiler için getirilen öğrenci disiplini ve sınav sistemine ilişkin hükümler değişikliklere uğramakla birlikte Cumhuriyet

1 Ali Çankaya (1968-1969). *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-I. Cilt*, Ankara: Mars Matbaası [bundan sonra YMTM1], s.104-105; 133-134; Ali Çankaya (1968-1969). *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-II. Cilt*, Ankara: Mars Matbaası [bundan sonra YMTM2], s.817; *Düstur, Cüz-i Rabi'* (1296). İstanbul, s.466-472.

2 Ali Çankaya (1954). *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe*, Ankara: Örnek Matbaası [bundan sonra MTM1], s.66.

3 Tevzi-i Mükâfât Cetvelleri Mülkiye'nin yüksek mektep haline gelmesinden itibaren düzenlenmeye başlanan Tevzi-i Mükâfât (diploma ve ödül dağıtım) törenlerinde, hazır bulunacak devlet ileri gelenlerine, bürokratlara ve talebelerin velilerine dağıtılmak üzere basılan kitapçıklardı. Erken dönem örneklerinde okul hakkında bazı bilgilere de yer veren cetveller esas olarak o yıl mezunlarının mektebi hangi sıra ile bitirdiklerini ve mektebin her sınıfında okutulan bütün derslerde en başarılı öğrencilerin kimler olduğunu gösteriyordu.

dönemine kadar orta öğretimde geçerliliğini korudu. Dönemin ödüllendirme sistemine göre öğrencilere, başarılı oldukları ya da uygun davranışlar gösterdikleri zaman *evrak-ı takdiriye* denen küçük matbu ödüllendirme belgeleri verilirdi. Üzerine öğrencinin adı ve verilme nedeni ilgili öğretmen tarafından yazılıp imzalanan bu belgeler derecelerine göre farklı renklerde basılıyordu. Giderek artan değerlerine göre ödüllendirme belgeleri *aferin*, *tahsin*, *imtiyaz*, *levha-i iftihar* ve *mükafat* olarak adlandırılıyordu. *Aferin* çalışkan ve uslu öğrencilere öğretmeni ve müdürü tarafından veriliyordu. *Tahsin*, imtihan-ı hususilerde (ara sınavlarda) birinci olan öğrencilere öğretmeni ve müdürü tarafından veriliyordu ve dört *aferin* değerindeydi. *İmtiyaz* sekiz *aferin* veya iki *tahsin* değerinde olup yine öğretmen ve müdür tarafından veriliyordu. *Levha-i iftihar* dört *tahsin* değerinde olup bu ödülü kazanan öğrencinin adı büyük yazılarla bir levhaya yazılıp sınıfa asılıyordu. *Mükafat* ise iki *levha-i iftihar* değerindeydi. Bunu Rüşdiyelerde Mekatib-i Rüşdiye müdürü imzalıyor, bir öğrenci üç defa *mükafat* aldığı zaman Mekatib-i Rüşdiye dairesinden bir memur okuluna giderek öğretmenleri ve arkadaşları önünde övücü sözler söylüyor ve öğrenci sağ kolunun üstüne sarı bir şerit takmaya hak kazanıyordu.⁴

Bu ödüllendirme sistemi Mülkiye'deki uygulamaya da esas teşkil etmiş görünmektedir. Mekteb-i Mülkiye'deki eğitim hakkında detaylı bilgiler içeren 1883-1884 yılı *Tevzi-i Mükâfât Cetveli*'ne⁵ göre okulun ödüllendirme sistemi şu şekildeydi⁶:

“Derslere devam ve gayret ve mekteb dahilinde hüsn-i hâl ve hareketlerinden dolayı mekteb-i mülkiyye talebesine âferîn ve tahsîn ve imtiyâz namıyla üç nev’ mükâfât verilir. İşbu üç nev’ mükâfât evrâk-ı matbûa olup üzerine şakirdin ismi ve kangı dersten aldığı yazılacak ve âferîn sermubassır⁷ tarafından ve tahsîn müdür muavini tarafından bi-l-izmâ verilerek imtiyâz varakası dahi müdür tarafından

4 Akyüz, 2001, s.216.

5 *Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhane Tevzi-i Mükâfât Cetveli 1301*, (Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne destgâhında tab’ olunmuştur) [Bundan sonra MMTMC 1301], s.6. Bu cetvelde yer alan metinlerin okunmasındaki çok değerli yardımları için Sn. Hasan Paçaman’a ve Recep Paçaman’a teşekkür borçluyum. Cetvelde şahâdetnâme (diploma) almaya hak kazanan öğrencilerin listesi Çankaya, Ali (1954). *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-II. Cilt Hal Tercemeleri Kısmı*, Ankara: Örnek Matbaası [bundan sonra MTM2] eserindeki mezunlar listeleri ile karşılaştırıldığında 1884 mezunlarını gösterdiği anlaşılmaktadır. Böylece kapağında hangi *sene-i dersiyeye* ait olduğu yazmayan 1301 baskısı cetvelin 1883-1884 ders yılına ait olduğu anlaşılmaktadır.

6 Eski yazı metinlerin transkripsiyonundaki imlâ için Ferit Devellioğlu’nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 2000 (17. baskı) adlı eseri kullanılmıştır.

7 mubassır: gözetici, bekleyici, bakıcı; mekteplerde talebenin durum ve davranışlarını denetlemekle görevli memur. Sermubassır: bu görevlilerin başı.

i'tâ' olunacaktır. İşbu üç nev' mükâfâtdan âferîn varakası muallimîn ve mubassırîn tarafından yevm-i jurnaline edilen işaret üzerine sa'y ü gayret ve hüsn-i hareket eden şâkirde verilir. İmtiyâz varakası husûsî ve tahrîrî imtihânlarda birinci çıkanlara ve tahsîn varakası ikinci çıkanlara mahsûsdur.⁸ Fakat fevkalâde sa'y ü gayretleri ve hüsn-i hâl ve hareketleri meşhud olan şâkirdâna sûret-i fevkalâdede olarak müdür tarafından imtiyâz ve müdür muavini tarafından tahsîn varakaları i'tâ' olunabilir. Bir tahsîn varakası dört âferîn makamına ve bir imtiyâz varakası dahi iki tahsîn varakası makamına kaimdir. Sene-i tedrisiye nihâyetinde şâkirdân yedlerinde bulunan mükâfât varakalarını mektebe terk etdikleri halde resm-i tevzi-i mükâfâtda mikdârına göre bedeline kitâb verilir.”⁹

Mekteb-i Mülkiye talebesinin derslere devam, gayret ve okul içindeki güzel davranışlarına karşılık âferîn, tahsîn ve imtiyâz olmak üzere üç tür belge ile ödüllendirilmesi öngörülmüştü. Matbu olan bu belgeler üzerinde öğrencinin adı ve hangi dersten aldığı yazılı olacak, âferîn sermubassır ve tahsîn müdür yardımcısı tarafından imzalanarak verilecek, imtiyâz ise mektep müdürü tarafından verilecekti. Âferîn belgesi güzel davranış ve çalışkanlık gösteren öğrencilere mahsustu. Bu davranışlar belirlendiğinde öğretmenler ve denetçi memurlar tarafından günlük deftere işaret konacak, buna göre öğrenciler için belge düzenlenecekti. Ara sınavlarda ve yazılı sınavlarda birinci olan öğrencilere imtiyaz, ikinci olanlara tahsîn verilecekti. Ayrıca olağanüstü gayreti ve güzel davranışı görülen öğrencilere özel olarak müdür tarafından imtiyâz belgesi, müdür yardımcısı tarafından tahsîn belgesi verilmesi öngörülmüştü. Bir tahsîn belgesi dört âferîne ve bir imtiyâz belgesi iki tahsîne eşdeğerdi. Böylece bir imtiyâz da sekiz âferin değerindeydi. Eğitim yılı sonunda öğrenciler ellerindeki ödüllendirme belgelerini okula bıraktıkları takdirde karşılığında o yılın diploma ve ödül dağıtım töreninde kendilerine kitap hediye ediliyordu. Bu uygulama başarı ya da güzel davranış karşısındaki beğeniye somut bir ödüle dönüştürmüş oluyordu.

Bu açıklamaların uygulamadaki yansımaları dönem mezunlarının anılarından okunabilmektedir: “...bizim zamanımızda hususi imtihanlarda en iyi cevap verenlere birinci addedilerek imtiyaz varakası, ikincilere tahsin, üçüncülere âferin vermek Mektebin usulündendi.”¹⁰ “Her Perşembe günü akşamı Müdür

8 “Sene nihâyetinde icrâ' olunacak imtihân-ı umûmiyyeden [final sınavı] başka sene evâsıtında [ortasında] her dersten tahrîren [yazılı] imtihân-ı husûsiyye [ara sınav] icrâ' olunur ve işbu imtihânlarda birinci çıkanlara imtiyâz ve ikinci çıkanlara tahsîn varakaları i'tâ' olunur.” MMTMC 1301, s.4.

9 MMTMC 1301, s.6.

10 1888 mezunu Abdullah Hilmi Okyay'ın anılarından, MTM1, s.349. Bir öğrenciye bir seferde birden fazla âferin takdir edilebiliyordu. a.g.e., s.354.

Abdurrahman Şeref Bey¹¹ son derste gelir, o hafta zarfında talebeye verilen aferinleri, tahsinleri, imtiyazları, bizzat tevzi ederdi, hususi imtihanlarda birinci, ikinci çıkanlara mazhar oldukları mükafatı verirdi. ‘Aferin’ küçük kırmızı bir varakadan ibaret idi ki derslerini güzelce bilenlere, vazifelerini mükemmelen yapanlara verilirdi. Bir ‘tahsin’ dört, bir ‘imtiyaz’ sekiz aferin varakasına bedel idi. Hususi imtihanlarda birinci çıkanlar ‘imtiyaz’, ikinci çıkanlar ‘tahsin’ varakalarını kazanırlardı.”¹²

“[Tevzi-i mükafat merasiminde] müdür-ü sani Recai Bey, ilk önce şehadetname [diploma] alanların esamisini [isimlerini] birer birer gümrâh [gür] bir sesle kıraat ederdi. İsmi okunan her efendi...Müdür Beyden mükafatını alırdı. Şayet ismi böylece üç defadan ziyade zikredilmiş ise her cihetten alkışlara mazhar olurdu. Mesela Recai Efendi: tarih-i umumî, birinci mükâfat, 76 Reşat Efendi, sekiz def’a mezkûr dedi mi, huzzârdan [huzurda bulunanlardan] bir alkış kopardı. Hedâyâ-yı seniyye [padişahın hediyeleri] bir tarafa, mükafat olarak verilen diğer hediyeler ufak tefek kütüb-ü kadimeden ibaret idi. Mesela bana bir kere Solakzade tarihi, bir kere de Peçevi tarihleri verilmişti.”¹³ “Bizim zamanımızda bütün sene mektebe muntazaman devam eden ve ne ahlaktan ne de derslerden tevkif ve izinsiz almayan talebeye (tevzi-i mükâfât) sırasında bir kitap hediye olunurdu.”¹⁴

Yıl içinde çalışkanlıklarından ve güzel davranışlarından ötürü ödüllendirilen öğrencilerin listelerine tevzi-i mükâfât cetvellerinden ulaşmak mümkündür. Bu hususta bir örnek Tablo 1’de yer almaktadır.

11 Mekteb-i Mülkiye’de 1878-1895 tarihleri arasında müdürlük yapmış ve tarih, coğrafya, istatistik, ahlak dersleri okutmuştur.

12 *Ömrüm*, s.36. “Bir dersin imtihanını bir gün zarfında bitirebilmek için mümeyyizler ayrılırlardı, talebeyi ayrı ayrı imtihan ederlerdi. Yalnız hocanın birinciliğe ve ikinciliğe namzed addeylediği şakirdler imtihan olunacağı vakit bütün heyet bir araya toplanırdı.”

13 *Ömrüm*, s..37. Recai Bey, 1877’de Mekteb-i Mülkiye Fransızca Muallimliği’ne tayin olunmuş, 1881’de Mülkiye müdür muavini olmuş, 1895-1908 arasında da mektep müdürü olarak görev yapmıştır. MTM1, s.256, 259. Ödül belgeleri ve bunlar karşılığında kitaplar dışında başarılı öğrencilere diploma törenlerinde padişah tarafından gönderilen hediyeler veriliyordu. “Zat-ı Şahane, Başkatip Süreyya Paşayı hedaya-ı mahsuse ile gönderirdi. Hedaya ki altın saatlerden mürekkep idi. Alelâla [aliyyüla’lâ] şehadetname alanlara verilirdi.” 1888 mezunu Kirkor Kömürçüyan’ın anılarından, MTM1, s.357-8. II. Abdülhamit’in mektebi “himayesine” almış olduğu saltanatında ödülde ve cezada batılı pedagojik unsurlardan yararlandığı anlaşılmaktadır. Çalışkanların ödüllendirilmesi (müdürün ve öğretmenlerin ödül kağıdı takdirleri ve mezuniyette padişahça hediye gönderilmesi) kadar kusuru olanların cezalandırılması (cezanın ilgili eğitim kadrosu önünde icrası) da layıkâne (yaraşır) şekilde idi.

14 1903 mezunu Mehmet Kadri Aytaman’ın hatıralarından, MTM1, s.395.

Tablo 1: S'ay ü gayret ve hüsn-i hâl ü hareketlerinden dolayı almış oldukları âferîn varakalarına bedel nâil-i mükâfât olan efendiler

Numara	İsim	Açıklama
	Yedinci Sene	
140	Hafız Faik Efendi	120 aferine bedel iki mükâfât
238	Mehmed Süreyya Efendi ¹⁵	100 aferine bedel iki mükâfât
65	Ali Munis Efendi	98 aferine bedel iki mükâfât
92	Mehmed Bahaeddin Efendi	87 aferine bedel bir mükâfât
32	Mehmed Şükrü Efendi	85 aferine bedel bir mükâfât
15	Osman Safvet Efendi	80 aferine bele bir mükâfât
138	Abdullah Nail Efendi	76 aferine bedel bir mükâfât
2	Mehmed Emin Efendi	60 aferine bedel bir mükâfât
1085	Mustafa Nuri Efendi	60 aferine bedel bir mükâfât
392	Mehmed Ragıp Efendi	56 aferine bedel bir mükâfât
314	İsmail Hakkı Efendi	40 aferine bedel bir mükâfât
1086	Mehmed Şerif Efendi	40 aferine bedel bir mükâfât
44	Ömer Lütfi Efendi	35 aferine bedel bir mükâfât
970	Mahmud Celaleddin Efendi	35 aferine bedel bir mükâfât
1089	Mehmed Nail Efendi	35 aferine bedel bir mükâfât

Kaynak: MMTMC 1309-1310 [1893-1894], s.20.

15 Mehmed Süreyya Bey 1921-1924 arasında Mülkiye Mektebi müdürlüğünde bulunmuştur.

Çalışkanlıkta ve davranışlarında örnek olan öğrencilere mükâfât verilmesinin yanı sıra derslerinde en yüksek notu alan öğrencilerin *zıkr-i cemil*'e¹⁶ dahil olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷ Her ders için, dersi olağanüstü başarı (mükâfât) ile bitiren öğrenciden sonraki en başarılı üçer öğrenci sıralamaları için bazı örnekler şöyledir:¹⁸

Yedinci sene (âli kısım) derslerinden

*Usul-ü idare-i mülkiyye*¹⁹

1126 Hasan Tahsin Efendi - mükafat (5 defa)

167 Hasan Kazım Efendi - 1 [Dersin birincisi] zıkr-i cemil (3 defa)

1127 Hüseyin Cahid Efendi - 2 [Dersin ikincisi] zıkr-i cemil (4 defa)

1128 İbrahim Edhem Efendi – 3 [Dersin üçüncüsü] zıkr-i cemil

*Usul-ü maliye*²⁰

1127 Hüseyin Cahid Efendi – mükafat (5 defa)

1137 Mehmed Cavid Efendi – 1 [Dersin birincisi] zıkr-i cemil (4 defa)

1126 Hasan Tahsin Efendi – 2 [Dersin ikincisi] zıkr-i cemil (6 defa)

323 Bedii Nuri Efendi – 3 [Dersin üçüncüsü] zıkr-i cemil (3 defa)

*Fenn-i servet*²¹

1137 Mehmed Cavid Efendi – mükafat (3 defa)

1127 Hüseyin Cahid Efendi - 1 [Dersin birincisi] zıkr-i cemil (3 defa)

1126 Hasan Tahsin Efendi – 2 [Dersin ikincisi] zıkr-i cemil (4 defa)

Mehmed Fethi Efendi – 2 [Dersin üçüncüsü] zıkr-i cemil (2 defa)

16 *zıkr-i cemil*: mekteplerde talebeye verilen mükâfât, övgü; bir çeşit takdirmame. Belgenin ismi, almaya hak kazananın adının bütün öğrenciler önünde anılması ile ilişkiliydi. Dönemin genel sisteminde üç *mükâfât* alan öğrenciye, Mekatib-i Rüşdiyye dairesinden bir memur okuluna giderek öğretmenleri ve arkadaşları önünde övücü sözler söylüyordu. Akyüz, 2001, s.216. Mülkiye'deki *zıkr-i cemil* ve Tablo 1'de yazılı *mükâfât* uygulamasının böyle olup olmadığı ise şu an için net değildir.

17 Çankaya, I. Cilt, s.397.

18 MMTMC 1311-1312 [1895-1896], s.4. Sıralamalarda dersin ikincisinin birincisinden daha çok *zıkr-i cemil*'e hak kazanmış görünmesi yıl içinde derslerde uygun görülüp takdir edilen başarıların derecesinin farklı olduğunu yansıtmaktadır. Öğrencilere derse olan ilgileri, verdikleri güzel cevaplar, örnek davranışları vbg. sebeplerle başarı belgesi takdir edilebiliyordu.

19 Kamu Yönetimi Usulü

20 Maliye Usulü

21 İktisat. Maliye ve İktisat derslerinde en başarılı öğrenciler arasında yer alan Mehmed Cavid (Bey)'in daha sonraları Maliye Nazırlığı görevinde ve Hasan Tahsin (Aynî)'nin Mekteb-i Mülkiye'de İktisat muallimliği görevinde bulunmuş olması kayda değerdir.

III. Mücâzât Sistemi

Tanzimat dönemi eğitim sisteminin cezaları gittikçe ağırlaşan derecelerine göre *ihbar ve tenbih*, *tekdîr*, *tevkîf*, *alenen tekdîr*, *ihbar ve şikâyet*, *ihrac-ı muvakkat* ve *ihrac-ı kati* olarak sıralanıyordu. *İhtar ve tenbih* dersini bilmeyen, “küçük yaramazlık” yapan öğrenciye öğretmen tarafından yapılan sözlü uyarı idi. *Tekdir* ihtar ve tenbihe rağmen hatalı davranışlarını sürdüren öğrenciye okul müdürünün odasında yaptığı uyarı; tevkîf daha ağır suç işleyen öğrencinin yemek teneffüsünden mahrum bırakılıp, ayrılmış bir dershanede yazı yazma cezası; alenen *tekdîr tevkîf* ile yola gelmeyen öğrenciye açıkça yapılan uyarı; *ihbar ve şikâyet* önceki cezalara rağmen yola gelmeyen öğrencilerin velilerine okul müdürünün durumu sözlü ya da yazılı olarak bildirmesi; *ihrac-ı muvakkat* öğrencinin 1 haftadan 1 aya kadar okula alınmaması ve *ihrac-ı kati* öğrencinin okuldan çıkarılması idi. Bu son ceza, Maarif Nezaretine danışılarak veriliyor ve Nezaretten cevap gelinceye kadar öğrenci okula alınmıyordu. İhraç cezaları hariç, diğerleri affedilebilir nitelikteydi. Bunun için ceza alan öğrencinin, önceden kazandığı ödül kağıtları geri alınıyor ve diğer öğrencilerin gözü önünde yırtılıyordu. Örneğin ihtar ve tenbih cezaları bir aferinin, tevkîf cezası bir tahsin ya da dört aferinin geri alınıp iptali ile affedilebilir nitelikteydi.²²

Bu cezalandırma sistemi Mekteb-i Mülkiye'deki uygulamaya da esas teşkil etmiş görünmektedir. 25 Rebiülevvel 1294 (9 Nisan 1877) tarihli *Cedîd Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne Nizamnâme-i Dâhiliyyesi*²³ (Yeni Mülkiye Mektebi İç Yönetmeliği) talebelere uygulanacak cezaları aşağıdaki gibi belirlemiştir.

Üçüncü madde: Derslere devamsızlık ve mektebin nizâmına mugayir [aykırı] hareket ve mekteb haricinde etvâr ve hareket-i gayr-i marziyyeden [hoşa gitmeyen hareket ve tavırlardan] dolayı mektebin nâzır ve muallimi tarafından vaki olacak tenbîh ve tekdîrlerden mâadâ [başka] mekteb-i mülkiye şâkirdânı hakkında iki nev' mücâzât [cezalandırma] vardır. Birincisi tekdîr-i alenî, ikincisi mektebden tard cezâlarıdır.

Tekdir-i alenî, umûm şakirdan muvâcehelerinde [bütün öğrenciler önünde] ve suret-i alenîyede [açık şekilde] tekdîr olunmak ve vukuâtı [olanları] şâkirdin sicill-i ahlâkına ve altıncı madde mucibince her üç ayda bir kere mektebce tanzîm olunub mercii olan maârif nezâretine gönderilecek takrîre derc edilmekten [yazılmaktan] ibarettir.

²² Akyüz, 2001, s.216.

²³ *Düstur; Cüz-i Rabi'* (1296). İstanbul, s.469-472.

İşbu tekdîr-i alenî evvela bir ay zarfında üç def'a özr-i şer'î [şerîata uygun mazereti] olmaksızın derslerde bulunmamak; sâniyen nâzır ve muallimîne itaatsizlik ve hürmetsizlik etmek; sâlisen arkadaşları hakkında şetm [sövme] ve darb muamelelerine cür'et eylemek; râbian mektebin haricinde münasib olmayan mahallerde bulunmak ve serhoş olmak gibi ahvâl ve hareketin cezasıdır. Bir şâkirdin tekdîr-i alenî ile mücâzât edilmesi nâzır ve muallimînden mürekkebe hey'etde kararlaştırılmak lazımdır.

Mektebden tard cezası evvela iki senede sınıfını terakki edemeyen; sâniyen bir sene zarfında hakkında dört def'a tekdîr-i alenî cezası icrâ' olunan; sâlisen mektebin nizâmâtını ihlâl ve nâzır ve muallimlerine serkeşlik eyleyen ve bu hale diğerlerini teşvik eden; râbian nazır ve muallimlere şetm ve ibrâz-ı şiddet gibi muâmelâta kalkışan; ve hâmisen mektebin dahilinde namusa ve âdâb-ı umûmiyyeye mugayir ve cünha ve cinâyet derecesinde mücâzâtı dai' hareketde bulunan şâkirdân hakkında icrâ' olunur. Bir şâkird hakkında tard cezası icrâsı, nâzır ve muallimînden mürekkebe hey'et huzurunda bilisticvâb [soruşturup cevabını alarak] tardı mucib cürmün sübûtuna [sabit olmasına] mütevakıftır [bağlıdır].

Maddede derslere devam etmeyen, mektep düzenine aykırı hareket eden ve mektep dışında hoş olmayan tavır ve hareketleri görülen öğrencilerin mektebin nazır ve eğitimleri tarafından uyarılacağı (tenbîh ve tekdîr) belirtilmiştir.²⁴ Bu uyarılar dışında Mekteb-i Mülkiye öğrencileri hakkında esasen iki türlü ceza uygulaması öngörülmüştü: *tekdîr-i alenî* ve mektebden *tard*.

Bir ay içinde, şer'î hükümlerce kabul edilenler dışında, üç defa mazereti olmaksızın derslerde bulunmamak, okul müdürüne ve eğitimlerine itaatsizlik ve saygısızlık etmek, okul arkadaşlarına küfür etmek ve vurmak, okul dışında uygun olmayan yerlerde bulunmak ve sarhoş olmak gibi halleri ve hareketleri görülen öğrenciye, mektebin bütün öğrencileri önünde açık şekilde uyarma/azarlama cezası olan *tekdîr-i alenî* uygulanacaktı. Açıkça yapılan bu uyarı ayrıca öğrencinin okulda mevcut ahlak siciline hangi vukuâtdan dolayı verildiği de belirtilerek işlenecek ve okulca her üç ayda bir düzenlenip Maârif Nezâreti'ne gönderilecek rapora yazılacaktı. Öğrenciye bu cezanın verilebilmesi için tek

24 *Tekdir* kelimesinin azarlama anlamı yanında öğrencinin siciline geçirilen bir ceza türü anlamı da bulunmaktadır. Ancak burada öğrencinin siciline işlenen ayrı bir *tekdîr-i alenî* cezasından bahsedildiği için üçüncü maddenin ilk paragrafında bahsedilen *tekdîr*'in sözlü uyarı niteliğinde olduğu düşünülebilir.

kişinin hükmü yeterli değildi; okul müdürü (nâzır)²⁵ ve eğitimler/öğretmenlerden oluşan bir kurulun karar vermesi gerekiyordu. Okulun bütün öğrencileri önünde uygulanması öngörülen psikolojik olarak yıpratıcı bu cezanın genç bireyler için son derece caydırıcı nitelikte olduğu kolaylıkla tahmin edilebilir.

Okuduğu sınıfı iki sene müddetince geçemeyen, bir sene içinde hakkında dört defa *tekdîr-i alenî* cezası uygulanan, mektep düzenine uymayan, müdür ve eğitimlere itaatsizlik ve diğer öğrencileri de buna teşvik eden, müdür ve eğitimlere hakaret eden ve şiddet uygulayan, okul içinde edep ve genel terbiyeye aykırı davranan, ufak tefek suçlar işleyen ya da cinayet derecesinde cezayı gerektiren hareketlerde bulunan öğrencilere ise okuldan uzaklaştırma/atılma cezası uygulanacaktı. Bir öğrenciye *tard* cezası uygulanabilmesi için okul müdürü ve eğitimlerinden oluşan bir heyet huzurunda öğrencinin savunması alınarak cezayı gerektiren hareketin heyet tarafından sabit bulunması gerekiyordu.²⁶

Aynı dönemin bir *Tevzi-i Mükâfât Cetveli*'nde “Şâkirdânın Mükâfât ve Mucâzâtına ve Sair Husûsâta Dair Ma'lûmât” başlığı altında verilen bilgilere göre ise okulda dört tür ceza mevcuttu.²⁷ Bu bilgiler 1877 yönetmeliğinden sonra ceza sistemine ilişkin ek bir düzenleme ya da düzenlemeler yapıldığını göstermektedir. Mektep için 1892'ye kadar yeni bir nizamname çıkarılmadığına göre düzenleme başka bir şekilde yapılmış olmalıdır. 1301 tarihli *Tevzi-i Mükâfât cetvelinde* yer alan 1883-1884 eğitim yılı bilgilerine göre:

“Mekteb ve derslere devamsızlık ve gayretsizlik ve mektebin nizâmına mugayir hareket ve mekteb haricinde etvâr ve hareket-ı gayr-i marziyyeden dolayı mektebin memurin ve muallimîni tarafından vâkî' olacak tenbîh ve tekdîrlerden maada mekteb-i mülkiye şâkirdânı hakkında dört nev' mucâzât vardır. Birincisi tevkif, ikincisi izinsiz, üçüncüsü tekdîr-i alenî, dördüncüsü mektebden *tard* cezâlarıdır. Tevkif cezası şakirdanın ârâm [dinlenme, istirahat] ve teneffüs etdikleri zaman bir odada bir saat kadar yazı yazmak ve izinsizlik cezası leyli talebe için hafta nihayetinde umum şâkirdân ile beraber hânesine gitmekden memnû' olmak ve nehârî talebe için dahi cuma günleri eyyâm-ı sâire [diğer günler] gibi mektebe gelmek

25 22 Şubat 1877 tarihli Mekteb-i Mülkiye Nizamnamesi ile Mülkiye Mektebi “müdürlüğü” “nazırlığa” çevrilmiş, mektep nazırlığına 28 Şubat'ta Erkân-ı Harbiye Mirivalarından Saâdetlü Ali Nizamî Paşa getirilmişti. Ali Nizamî Paşa görevini 14 Nisan 1878'e kadar sürdürmüş, görevinden ayrılınca “Nazırlık” ünvanı yeniden “Müdürlük”e çevrilmiştir. YMTM2, s.819.

26 Ayrıca “iki sene mütemâdiyen ahlâkdan (0) [sıfır] alan şâkirdân” için “mektebden teb'id” [uzaklaştırma/kovma] cezası vardı. MMTMC 1301, s.5.

27 MMTMC 1301, s.6-8.

ve tekdîr-i alenî cezası hey'et-i ta'lîmiyye huzurunda ve sûret-i aleniyyede tekdîr olunmak ve vukuâtı şâkirdin sicill-i ahlâkına derc edilmekten ibaretdir. Tevkif cezası devâm ve gayrette ve hüsn ü tavr ü harekette tegafül ve îfâ-yi vezâifde kusur idenler hakkında muallimîn ve mubassırîn tarafından verilir. İşbu tegafül haddi tecâvüz ettiği takdirde izinsizliğe dahi tahvîl olunabilir. İzinsizlik cezası evvela muayyen olan saatde bilâ öZR mektebde hazır bulunmamaktan ve sâniyen îfâ-i vezâifde kesret-i tegafülden ve sâlisen bir hafta zarfında üç defa tevkif cezasına uğramaktan münbais olur [ileri gelir].

Tekdîr-i alenî cezası evvelâ dört kere sıra ile izinsiz kalmak, sâniyen memurîn ve muallimîne itaatsizlik ve hürmetsizlik itmek, sâlisen arkadaşları hakkında şetm [sövme] ve darb muamelelerine cür'et eylemek, râbian mektebin haricinde münasib olmayan mahallerde bulunmak ve sarhoş olmak, hâmisen mektebden firâr etmek gibi ahvâl ve hareketin cezasıdır. Nehârî talebeden izinsiz oldukları gün bilâ öZR mektebe gelmeyenlere firâr etmiş nazarıyla bakılır. Bir şâkirdin tekdîr-i alenî ile mücâzât edilmesi için esbâb-ı mücibesini mübeyyin müdür muavini tarafından müdüre raport verilmesi ve müdürün emri munzamm [ek] olması lazımdır.

Mektebden tard cezası evvelâ iki senede sınıfını terfî edemeyen, sâniyen bir sene zarfında hakkında dört defa tekdîr-i alenî cezası icrâ' olunan, sâlisen mektebin nizâmâtını ihlâl ve müdür ve muallimlerine serkeşlik eyleyen ve bu hale diğerlerini teşvik eden, râbian müdür ve muallimlere şetm ve ibrâz-ı şiddet gibi muâmelâta kalkışan, hâmisen mektebin dahilinde nahoş ve âdâb-ı umûmiyyeye mugayir cünha ve cinayet derecesinde mücâzâtı dai' hareketde bulunan şâkirdân hakkında icrâ' olunur. Bir şâkird hakkında tard cezası icrâsı müdür ve muavini ve sermubassırdan mürekkep bir hey'et huzurunda bilisticvâb [soruşturup cevabını alarak] tardı mucib cürmün sübûtuna mütevakıftır [uzaklaştırmayı gerektiren suçun sabit olmasına bağlıdır].

Tevkif cezasından bir şâkird bir âferîn kağıdı vererek kurtulabilir. Ve izinsizlikten kezâlik bir imtiyâz varakası veya iki tahsîn veya sekiz âferîn varakaları vererek kurtulabilir. İşbu mücâzât bedeli olarak alınan mükâfât varakaları sermubassır tarafından derhal yırtılır fakat müdürün emr-i mahsûs üzerine şâkirdten izinsizliğe bedel imtiyâz varakası kabul olunmayarak ol şâkird o hafta izinsiz kalır. Bedeline

mükâfât verilen cezalar bir derece daha yüksek mücâzât tertibinde hesaba idhâl olunur.”

Okula ve derslere devam etmeyen, çalışmayan, okul düzenine aykırı hareket eden ve okul dışında hoş olmayan tavır ve hareketleri görülen öğrenciler mektebin ilgili memurları ve öğretmenleri tarafından uyarılacaktı (*tenbîh ve tekdîr*). Bunun dışında Mekteb-i Mülkiye talebesi için dört tür ceza öngörülmüştü: tevkif, izinsiz, tekdîr-i alenî ve mektebden tard. *Tevkif* (alıkoyma) cezası, cezalı öğrencinin öğrencilerin dinlenme ve tenfüs zamanlarında bir odada bir saat kadar yazı yazması şeklinde idi.²⁸ *İzinsizlik* cezası yatılı öğrenciler için hafta sonunda evine gidememek, gündüzcü öğrenciler için ise (tatil olan) Cuma günleri de diğer günler gibi okula gelmek demektir. *Tekdîr-i alenî* cezası öğrencinin okulun eğitim kadrosu huzurunda açıkça azarlanmasını/uyarılmasını ve bunu gerektiren olayın öğrencinin ahlak siciline işlenmesini içeriyordu.

Derslere devamda ve gayrette anlayışsızlık/ilgisizlik gösteren ve vazifelerini yerine getirmekte kusuru bulunan öğrencilere öğretmenler ve ilgili görevliler tarafından *tevkif* cezası verilecekti. Eğer öğrencinin anlayışsızlığı (teğafül) belirli bir dereceyi aşarsa *tevkif* cezası izinsizliğe çevrilebilecekti. *İzinsizlik* cezasının ise saatinde herhangi bir özrü bulunmaksızın mektepte bulunmayan, vazifelerini yerine getirmek hususunda anlayışsızlığı çok olan ve bir hafta içinde üç defa *tevkif* cezası alan öğrenciye verilmesi öngörülmüştü.

Bir öğrenci dört kere *izinsiz* kaldığı, okulun memurlarına ve öğretmenlerine itaatsizlik ve hürmetsizlikte bulunduğu, diğer öğrencilere sövdüğü ve darp ettiği, okul dışında uygun olmayan yerlerde bulunduğu, sarhoş olduğu ve okuldan firar ettiği takdirde *tekdîr-i alenî* ile cezalandırılacaktı. Gündüzcü talebenin izinsiz oldukları günlerde herhangi bir özrü olmaksızın okula gelmemesi firar etmiş sayılmalarına yeterliydi. Bir öğrenciye *tekdîr-i alenî* cezası verilebilmesi için müdür yardımcısı tarafından müdüre gerekçesini bildiren bir rapor verilmesi ve ayrıca müdürün emri bulunması gerekiyordu. Yeni düzenlemede *tekdîr-i alenî* cezası ile ilgili olarak öncekinden farklılaşan bazı noktalar görülmektedir. Buna göre, i) yeni düzenlemede okuldan firar etmek fiiline bu ceza uygulanacak; ii) okul müdürü ve öğretmenlerden oluşan bir kurul kararı yerine şimdi müdür yardımcısının raporu ve ayrıca müdürün emri aranacak; iii) ceza okulun bütün öğrencileri önünde değil eğitim kadrosu önünde uygulanacaktı.

İki sene boyunca sınıfını geçemeyen, bir sene içinde dört defa *tekdîr-i alenî* cezası alan, okul kurallarına uymayan ve müdür ve öğretmenlere itaatsizlik edip

28 Dönemin orta öğretiminde *tevkif* cezası, öğrencinin bir odada ya da sınıfta belirli bir süre ile yazı yazması ya da istediği vazife ve dersler ile meşgul olması şeklinde uygulanıyordu.

diğer öğrencileri de buna teşvik eden, müdür ve eğitimcilerle sövme ve şiddet gösterme gibi hareketlere kalkışan, okul içinde hoş olmayan ve genel ahlaka aykırı kabahatlerde bulunan ve cinayet derecesinde cezayı gerektiren suç işleyen öğrenci için öngörülen ceza okuldan uzaklaştırma (*tard*) idi. Bir öğrenciye *tard* cezası uygulanabilmesi için okul müdürü, müdür yardımcısı ve sermubassırından oluşan bir heyet huzurunda öğrencinin savunması alınarak cezayı gerektiren hareketin heyet tarafından sabit bulunması gerekiyordu. Buradaki heyetin önceki düzenlemede öngörülen (okul müdürü ve eğitimcilerden oluşan) heyetten farklılaştığı görülmektedir. Yeni düzenlemede ilgili heyette eğitimciler yer almayıp öğrencilerin okuldaki durumlarını yakından izleyen görevlilerin başı olan sermubassır heyete dahil edilmiştir. Mubassırlar talebeyi okul içinde, ders aralarında, bazen okul dışında dahi izleyen, okulun gündüz ve (yatılı kısım için) gece asayişinden sorumlu ve ahlaka ve edebe aykırı davranışlar konusunda uyarıcı rolde olan görevliler olduklarından mektebin cezalandırma sisteminde eğitimciler kadar önemli konumda olmaları anlaşılabilir.²⁹

Öğrenciler bazı cezalardan, daha önce ödül belgesi almış iseler, kurtulabiliyorlardı. Örneğin *tevkif* cezasından kurtulmak için bir *âferîn* kağıdı vermek gerekliydi. İzinsizlikten kurtulmak için bir *imtiyâz* veya iki *tahsîn* veya sekiz *âferîn* belgesi vermek gerekliydi. Ceza karşılığında verilen ödül belgeleri sermubassır tarafından derhal yırtılacak, müdürün özel emri olduğu takdirde öğrenciden izinsizlik cezası karşılığında *imtiyâz* belgesi kabul edilmeyecekti. Öğrenci, karşılığında ödül belgesi vererek bir cezadan kurtulmuş olsa dahi bir derece daha yüksek cezalandırma söz konusu olduğunda kurtulmuş olunan bu eski ceza yeni hesaba dahil edilecekti.

Cezalara ilişkin uygulamalardan bazı örnekler yine dönem mezunlarının anılarından izlenebilmektedir. “İdadi birinci sınıfta idim. İmtihanlarımız sona ermek üzere. Devamsızlığım, ders veya ahlaktan hiçbir cezam da yok; sınıfta benden başka mükâfât’a müstahak başka bir arkadaşım da mevcut değil. Gece yatmak üzere yatakhaneye çıktık; def’i hacet için abdeslane kapuları önünde arkadaşlarla nöbet bekliyoruz. Çocukluk bu ya...- Ben sınıfın en küçüğü idim-Nöbet beklerken her nedense fazla gülmüşüm. O esnada Ser-Mubassır Muavini Matyos Efendi birdenbire gözüme ilişti: - Küçük, burada fazla gülünmez; bilâ af bir tevkifin var, dedi. O sırada bütün bina tepeme indi. Çünkü Mükâfât’ı kaybediyordum. Bir hafta af etmesi için kendisine yalvardım, af etmedi. Fakat bu, benim kulağıma küpe oldu; bir daha mektep hayatında usul ve nizama aykırı

29 Özellikle II. Abdülhamit döneminde okulun sıkı disiplini ve talebeleri okul dışında da izleyerek faaliyetlerini zaman zaman saraya ihbar eden görevliler hakkında Ali Çankaya’nın *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* eserinin dönemin mezunlarına ilişkin anılar kısmına bakılabilir.

bir harekette bulunmadım...’’³⁰ ‘‘Benim zamanımda okul geceli ve gündüzlü idi. Geceliler de iki kısma ayrılmıştı; evli ve bekâr. Evliler, Perşembe akşamları gündüzlülerle beraber Mektepten evlerine gider ve Cuma akşamı yoklamada hazır bulunurlardı. Bekârlar ise Mektebin büyük tatiline kadar hiç bir gece Mektep haricinde kalamazlardı. Yalnız, Cuma sabahları okuldan çıkarlar ve akşam yoklamasına gelirlerdi. Bir Perşembe akşamı bekârlardan bazıları, bütün 3. sınıf bekârları, tiyatroya gitmek ve gece dışarda kalmak üzere Okul İdaresinden ruhsat istediler. Zannedersem, Edebiyat Muallimimiz Recai Zade’nin [Mahmut Ekrem] te’lif ettiği bir piyes oynanacak idi. Mektep İdaresi ruhsat vermeyince bekârlar, gündüzlülerle beraber çıktılar, yani firar ettiler. İdare de onları mektepten tard etti...’’³¹

IV. Sonuç

Eğitim sisteminin bir parçası olan ödöl ve ceza, temelde öğrencilerin derslerinde gayretli olarak eğitimlerini ciddiye almalarını ve toplum içinde uyumlu, genel adaba uygun davranmalarını sağlamaya yönelik, sonuçta toplum için örnek bireyler yetiştirilmesini hedefleyen araçlardır. II. Abdülhamit’in özel olarak ilgilendiği ve yeniden şekillendirdiği Mekteb-i Mülkiye’deki ödöl ve ceza sistemi de padişaha, devlete ve Osmanlılık idealine bağlı örnek bürokratlar yetiştirme gayesinin bir unsuru idi. Güzel davranışta ya da çalışkanlıkta örnek gösterilecek durumdaki öğrenciler, eğitim yılı içinde eğitmenleri ve diğer öğrenciler önünde adları zikredilerek ya da çeşitli ödöl kâğıtları verilerek ödüllendiriliyordu. Ayrıca mezuniyet törenlerinde de padişahın temsilcisi tarafından bürokrasi mensupları ve aileler huzurunda çalışkan öğrencilere hediyeler veriliyordu. Davranışları ya da derslere ve okula ilgisi hususunda olumsuzlukları bulunan öğrenciler için uyarı ile başlayan ve okulun eğitim kadrosu huzurunda azarlanmaya kadar ulaşan cezalar söz konusu idi. Yeterince çalışmayan ve ahlaken yetersiz olduğu düşünölen öğrencinin ise mektep ile ilişkisi kesiliyordu. Ödüllerin bizzat müdür, müdür yardımcısı, eğitmenler eliyle dağıtılması/takdir edilmesi ve cezaların yine müdür, müdür yardımcısı, eğitmenler, mubassırlar ve diğer öğrenciler huzurunda icrası ve yaratacağı psikolojik etkiler kurumun ve eğitimin ciddiye alınmasında önemliydi. Tanzimat dönemi eğitim sistemindeki ödüllendirme ve cezalandırma düzenlemelerinin Mekteb-i Mülkiye’deki uygulamalara kaynaklık etmiş olduğu anlaşılmaktadır.

30 1903 yılı mezunu Mehmet Kadri Aytaman’ın hatıralarından, MTM1, s.395. Bu örnekte göröldüğu üzere bazı cezaların *bilâ af* (afsız) oldukları yani karşılığında bir *mükâfât* kağıdı vererek kurtulmanın mümkün olmadığı ceza verilirken belirtilebiliyordu.

31 1890 yılı mezunu İşkender şarman’ın hatıralarından, MTM1, s.365.

Kaynakça

- Akyüz, Yahya (2001). *Türk Eğitim Tarihi*. Genişletilmiş 8. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ali Kemal, Ömrüm (Yay. hazırlayan: Zeki Kunalp), İsis Yayıncılık, İstanbul, 1985.
- Çankaya, Ali (1954). *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I*. Cilt Tarihçe, Ankara: Örnek Matbaası.
- Çankaya, Ali (1954). *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-II*. Cilt Hal Tercemeleri Kısmı, Ankara: Örnek Matbaası.
- Çankaya, Ali (1968-1969). *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-I*. Cilt, Ankara: Mars Matbaası.
- Çankaya, Ali (1968-1969). *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-II*. Cilt, Ankara: Mars Matbaası.
- Düstur, Cüz-i Rabi', İstanbul 1296.
- Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhane Tevzi-i Mükâfât Cetvelidir 1301, (Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhane destgâhında tab olunmuştur, 1301).
- Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhane Tevzi-i Mükâfât Cetveli, Sene-i Dersiyeye 1309-1310 (Dersaadet, Alem Matbaası, Ahmed İhsan ve Şürekası, 1312).
- Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhane Tevzi-i Mükâfât Cetveli, Sene-i Dersiyeye 1311-1312 (Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhane destgâhında tab olunmuştur, 1314).